

הגעת יתרו למחנה ישראל ועצתו

הרב ישראל רוזנברג

ניתן לחלק את פרשת השבוע, פרשת יתרו, לשני חלקים - החלק הראשון עוסק בירתו, והחלק השני עוסק במתן תורה. בשיחה היום אנו נתמקד בחלק הראשון של הפרשה - בדמותו של יתרו.

הגמרא בזבחים [קטז, א] מציגה מחלוקת אמוראים לגבי הגעתו של יתרו, האם "יתרו אחר מתן תורה היה", או "קודם מתן תורה היה". הגמרא מעמידה את מחלוקת האמוראים במחלוקת תנאים:

כתנאי: (שמות יח) וישמע יתרו כהן מדין - מה שמועה שמע ובא ונתגייר? ר' יהושע אומר: מלחמת עמלק שמע, שהרי כתיב בצדו: (שמות יז) ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב; ר"א המודעי אומר: מתן תורה שמע ובא, שכשניתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל [מלכין] עובדי כוכבים אחזתן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה, שנאמר: (תהלים כט) ובהיכלו כולו אומר כבוד.

התורה מאריכה ומפרטת את הגעתו של יתרו (פרק י"ח פסוקים א'-י"ב), כאשר סיומו של התיאור הוא הסעודה הגדולה שעושים לכבודו: "וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֵתָן מֹשֶׁה עִלָּה וַזְּבָחִים לְאֱלֹהִים וַיָּבֵא אֶהָרֶן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאָכֹל לֶחֶם עִם חֵתָן מֹשֶׁה לְפָנֵי הָאֱלֹהִים" [יב]. מיד לאחר מכן עוברת תורה לתיאור המערכת המשפטית של משה: "וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לְשַׁפֵּט אֶת הָעָם וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב" [שם יג]. יש להבין מה פשר הביטוי 'ויהי ממחרת?' למחרת מה? פשוטו של מקרא הוא ממחרת הסעודה, אך רש"י על אתר אינו מפרש כך, מפני שאם הכוונה ממחרת הגעת יתרו, פירוש הדבר שעצת יתרו ניתנה לפני מתן תורה.

רש"י רוצה להימנע מכך שהגעת יתרו תהיה לפני מתן תורה, מכיוון שהבנה כזו מקשה על הבנת הפסוק בהמשך. יתרו טוען כלפי משה: "מָה הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מִדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדְּךָ וְכָל הָעָם נֹצֵב עֲלֶיךָ מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב" [שם יח]. תשובת משה ליתרו היא: "וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרָתוֹ" [שם יט] - אם אנו עומדים לפני מתן תורה, לא מובן ובאילו חוקים ותורות מדובר? לפירוש רש"י "ממחרת" הוא ממחרת ירידתו מהר סיני, לאחר יום הכיפורים עם הלוחות השניים, וממילא מובן מאוד על אלו חוקים ותורות מדובר.

רש"י מוסיף ואומר שאנו מוכרחים לומר שהפרשה לא נכתבה כסדר, אפילו לשיטת האומרים שיתרו בא לפני מתן תורה. רש"י אומר שישנן נקודות נוספות בפרשה המחייבות אותנו לפרש שהפרשה התרחשה לאחר מתן תורה. בסוף הפרשה נאמר שמשה משלח את יתרו. אולם, בפרק י' בספר במדבר משה פונה ליתרו: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבְבֵן בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֵתָן מֹשֶׁה נֹסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתוּ אֲתָן לָכֶם לָכֶה אֲתָנוּ וְהַטְבְּנוּ לָךְ כִּי ה' דִּבֶּר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל" [פסוק כט]. יתרו נמצא עם ישראל במדבר סיני כשנה לאחר מתן תורה. לא מצוין בתורה שיתרו חזר למדין ולאחר מכן חזר למחנה ישראל. מסתבר שלכל אורך התקופה יתרו היה עם ישראל, והוא חוזר למדין רק כאשר העם מתחיל בתנועה לכיוון ארץ ישראל. אם כן, מוכרחים לומר שסוף הפרשה נאמר לאחר מתן תורה, ולכן לא רחוק לומר שכל הפרשייה התרחשה לאחר מתן תורה.

הרמב"ן, בפסוק הראשון בפרשתנו [יח, א], עוסק בשאלה זו באריכות. הרמב"ן מזכיר את שתי הדעות שהובאו בגמרא, ומציע ראיות שונות לכל אחד מהפירושים. כאמור, במסכת זבחים מצאנו מחלוקת

תנאים לגבי השאלה מתי יתרו הגיע למחנה ישראל. טענתו של הרמב"ן היא שבפשטות מי שאומר שיתרו בא לאחר מתן תורה צודק. ראשית, כך נראה מראייתו של רש"י שיתרו נמצא עם עם ישראל במדבר סיני. כמו כן, הצעת יתרו למשה היא מינוי שרים לשפיטת העם, ומשה מקשיב לעצתו. אם הפרשה נאמרה לפני מתן תורה, פירושו של דבר שמינוי השרים התבצע לפני מתן תורה. אולם, בתחילת ספר דברים נאמר [א, ו-טו]:

(ו) ה' אֱלֹהֵינוּ דָּבַר אֲלֵינוּ בְּחַרְבַּ לְאָמֹר רַב לָכֶם שָׁבַת בְּהָר הַזֶּה: (ז) פָּנּוּ וּסְעוּ לָכֶם וּבֵאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֵל כָּל שְׂכֵנֵי בְּעֶרְבָה בְּהָר וּבְשֹׁפְלָהּ וּבְנֹגֵב וּבְחֹף הַיָּם אֲרֹץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבֹנֹן עַד הַנְּהָר הַגָּדֹל נְהַר פָּרָת: (ח) וְאֵה נִתְּתִי לְפָנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ בָּאוּ וַיִּשְׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתֵת לָהֶם וּלְיִזְרָעֵם אֲחֵרֵיהֶם: (ט) וְאָמַר אֲלֵכֶם בְּעֵת הַהוּא לְאָמֹר לֹא אוֹכַל לְבָדִי שְׂאֵת אֲתֶכֶם... (יב) אֵיכָה אֲשָׂא לְבָדִי טָרְחָכֶם וּמִשְׂאָכֶם וְרִיבְכֶם: (יג) הָבּוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וַיְדַעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימָם בְּרָאשֵׁיכֶם: (יד) וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: (טו) וְאָקַח אֶת רָאשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיְדַעִים וְאֶתָּן אֹתָם רָאשִׁים עָלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם:

מפסוקים אלו משמע בפירוש שמינוי השופטים היה כשנה לאחר מתן תורה. לאור הראיה הזו, הרמב"ן אומר שנראה שיתרו הגיע לאחר מתן תורה. אלא שגם על האפשרות הזו יש כמה קושיות, כפי שממשיך הרמב"ן ואומר.

הקושי המרכזי שאותו מעלה הרמב"ן הוא שכידוע התורה מנמקת את ביאתו של יתרו כך: "וַיִּשְׁמַע יְתֵרוֹ כֵּהֵן מִדֵּין חֲתָן מִשָּׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם" [יח, א]. אם יתרו הגיע לאחר מתן תורה, כיצד לא נאמר בפירוש שמעמד הר סיני התרחש וזו הסיבה שבגללה החליט לחבור אל עם ישראל? הרי זהו פלא שאין כמוהו! מתוקף קושיא זו הרמב"ן מכריע שהגעת יתרו, וממילא גם כל הפרשייה, התרחשה לפני מתן תורה.

הרמב"ן מתרץ את קושייתו של רש"י שיתרו חזר למדין על מנת לגייר את משפחתו, ולאחר מכן חזר למחנה ישראל כאשר היו במדבר סיני. מוסיף הרמב"ן, שמסתבר שיתרו הסכים להצעת משה לנסוע עם ישראל לארץ, משום שהמדרש אומר שלבני יתרו נתנה דושנה של יריחו. על מנת לתרץ את הקושיא מתחילת ספר דברים, מסביר הרמב"ן שמשה אינו מסביר את תחושתו - "לא אוכל לבדי" - בשעת הנסיעה, אלא מזכיר תחושה ראשונית שהייתה לפני מתן תורה.

אפשר לומר שבדרך כלל התורה כתובה על הסדר מבחינה כרונולוגית. אולם, כאשר יש אירוע שמתרחש לאורך זמן, התורה מתארת את הסיפור במלואו בתחילת זמן ההתרחשות שלו. יתרו בא לפני מתן תורה, ומכיוון שכל הפרק עוסק במעשה יתרו מכניסים את כל הפרק כיחידה אחת, על אף שהסיפור מסתיים רק כשנה לאחר מתן תורה. דוגמה נוספת לתופעה זו מצאנו בסיפור על יהודה, שלפי החשבון נמשך ככל הנראה עד לזמן שבני יעקב ירדו למצרים. כאשר הסיפור מסתיים, התורה חוזרת למכירת יוסף לשר הטבחים. ברור שכל הסיפור של יהודה אינו מתרחש בזמן הקצר שבין מכירת יוסף על ידי האחים לבין מכירת יוסף לשר הטבחים.

זו כנראה גישתו של רש"י. אין כוונתו שהתורה נכתבת שלא כסדרה. תחילת הסיפור הובא כסדרו, אך מכיוון שהתורה רצתה לספר את כל פרשת יתרו כיחידה אחת, היא הביאה אותו כיחידה אחת.

נעבור לנקודה נוספת שדורשת ביאור הפרשייה זו. השאלה שמטרידה בעצת יתרו היא מה חשב משה רבנו? האם משה לא הכיר את המוסד של 'בית משפט' ולא הבין שבלתי אפשרי שהוא ישפוט את כולם?! התשובה לכך נעוצה בהבנת ההתנהלות של האבות, וממילא גם את התנהגותו של משה רבנו. האבות, שבאו במגע ישיר עם הקב"ה באופן די קבוע, לא עשו דברים אחרים אלא אם קיבלו סימן מהקב"ה. ניקח לדוגמא את יעקב, שחולם בלילה שהקב"ה אומר לו להקים מצבה כעדות לכך שיחזור מחרן. כאשר הוא חוזר מחרן, אנו מצפים שהוא ילך ישר לבית אל. אולם, יעקב מתיישב בשכם ויוצא משם רק לאחר מעשה שמעון ולוי. בשעה זו הקב"ה מתגלה ליעקב ומורה לו לחזור לבית אל. יעקב יצא לחרן בציווי של הקב"ה וחש שעד שהקב"ה אינו מורה לו במפורש שצריך לחזור לבית אל הוא אינו חוזר לשם.

התנהגות דומה אפשר למצוא גם אצל יוסף. השאלה הידועה היא למה יוסף לא הודיע ליעקב שהוא חי כאשר היה שר במצרים? אפשר לומר שיוסף חש שהוא נשלח למצרים על ידי הקב"ה, ואם הוא צריך להיות במצרים אין הוא יוזם פעולה אחרת. רק כאשר הוא פוגש את האחים ונזכר בחלומות, הוא רואה בזה סימן מהקב"ה שצריך להתחיל לגלגל פגישה עם אביו.

משה מקבל ציוויים מהקב"ה ומחכה לציווי למנות ראשים על העם. הקב"ה ייתר פרשה אחת בתורה בשביל יתרו. יתרו נשלח למשה כרמז שימנה ראשים על העם. מסיבה זו משה לא מזכיר את עצת יתרו בספר דברים, אלא מעצמו הבין ש"לא אוכל לבדי שאת אתכם". משה אינו פועל מעצמו, רק כאשר הקב"ה רמז לו, באמצעות יתרו, הקים מערכת משפט.